

dolduruldu. 1990'dan sonra Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanmış ve 1996'dan itibaren bölgedeki yerel idare Kumanova, Lipkova ve Staro Nagoričane olmak üzere üç ayrı belediyeye ayrılmıştır. 1994'teki nüfus sayımında 89.626 nüfuslu (23.579 hâne) Kumanova Belediyesi'nin şehir nüfusu 64.191, köy nüfusu 25.431'dir (Popovski, s. 232). 2001 yılında bölgede cereyan eden savaştan sonra, özellikle Lipkova Belediyesi'ne ait çoğu müslüman köyler tahrip edilmiş, camilerin büyük bir kısmı hasara uğramıştır. Günümüzde Kumanova'daki tek cami olan ve İslâmî hayatın merkezini teşkil eden Tatar Sinan Bey Camii, XVI. yüzyılın sonlarına ait ve büyük bir kısmı yıkılmış olan Kaçanikli Mehmed Paşa'nın Kumanova'nın hemen kuzeyindeki Tabanovce köyündeki kubbeli camisiyle civarındaki Yeni Nögeriç'te yer alan büyük kiliseye ilâveten tamamı XV. yüzyılda Osmanlı ve Bizans-Slav üslûplarının karışımı olarak inşa edilmiş bir grup köy kilisesi bölgenin geçmişle olan bağını oluşturur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 170, s. 202; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 562-563; G. J. von Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*, Wien 1861, s. 56; J. Ivanov, *Severna Makedonija*, Sofia 1906, s. 111, 180, 220; K. Kostić, *Naši Novi Gradovi na Jugu*, Beograd 1922, s. 121-123; Ž. Stanisavljević, *Kumanovska Bitka*, Beograd 1951, tür.yer.; A. Stojanovski, *Gradovi na Makedonija od Krajot na XIV do XVII vek*, Skopje 1981, s. 59-90; a.mlf., "Kumanovo, naselba so dalečno minato", *Istorijsko-Spisanie na Sofuzot na Društva na Istoričarite na S. R. Makedonija*, IV/1, Skopje 1968, s. 101-103; J. Trifunovski, *Kumanovska Oblast, Seoska Naselja i Stanovništvo*, Skopje 1974, tür.yer.; a.mlf., "Isčezla seoska naselja u Kumanovskoj Oblasti", *Vranjski Glasnik*, VII, Vranje 1971, s. 292-300; a.mlf., "Srednjovekovna Sela u Kumanovskoj Oblasti", *Glasnik Srpskog Geografskog Društva*, LII/2, Beograd 1972, s. 123-126; L. Bogojević, "Kumanova Dolayındaki Kimi İslam Mimarisi Eserlerinin İdenifikasyonu" (ed. H. G. Majer v.dğr.), *Ars Turcica*, München 1989, I, 165-168; Vlado Popovski, *Opštinita vo Republika Makedonija*, Skopje 1998, s. 230-233, 236-238, 335-337; Machiel Kiel, "Armenian and Ottoman influences on a group of villages churches in the Kumanovo district", *Zbornik za Likovne Umetnosti*, VII, Novi Sad 1971, s. 247-255; a.mlf., "Some Little-known Monuments of Ottoman Turkish Architecture in the Macedonian Province", *GDAAD*, sy. 4-5 (1976), s. 161-166; M. Sokolowski, "Kumanovo i Kumanovsko vo Tekot na XVI vek", *Prilozi-Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite*, VII/2, Skopje 1976, s. 57-81; Kā-mūsū'l-a'lām, V, 3738; J. Ferluga, "Kumani", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 449; A. Urošević, "Kumanovo", a.e., V, 449-450; a.mlf., "Kumanovsko Polje", a.e., V, 451; J. Luković, "Kumanovska Bitka", a.e., V, 450-451.

MACHIEL KIEL

KUMAR

(القمار)

Kumar kelimesi Türkçe'ye Arapça'daki *kumârdan* (aş. bk.) geçmiştir. "Şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay yahut yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerine bahse tutuşma ve bu yolla kazanç elde etme" şeklinde tanımlanabilen kumar, türü ve şekli toplumlara ve dönemlere göre değişiklik gösterse de esas itibarıyla haksız kazanç, mal ve zaman israfı, irade zafiyeti ve toplumsal çözülme gibi bir dizi olumsuzluğa yol açtığı için dinler ve temel ahlâk öğretileri tarafından yasaklanmış ve kınanmıştır. İslâm dininin temel yasaklarından biri de kumar yasağıdır.

Hemen her toplumda farklı şekillerde de olsa yaygınlığı bulunan ve insanlık tarihinde kökü hayli eskilere kadar uzanan kumar Kuzey Afrika, Mısır ve İran gibi bölgelerin yanı sıra İslâmiyet öncesi Hicaz-Arap toplumunda da hem eğlence hem kazanç aracı olarak yaygındı. Câhiliye döneminde kumar yoluyla kazanç sağlamaktan utanan soylu Araplar onu eğlence için oynar ve kazandığını fakirlere dağıtırken çoğunluk kumarı mal kazanma amacıyla oynar, hatta kumara olan düşkünlükleri sebebiyle bütün mal varlığını ve aile fertlerini tehlikeye attıkları olurdu. En yaygın usul "meysir" adıyla anılan, üzerinde pay ve risk değerleri yazılı, her birinin ayrı ismi olan belirli sayıda ki ağaç çubukların çekilmesi şeklindeydi ve âdetâ kurumsallaşmıştı (hayli karmaşık görünen bu usul hakkında geniş bilgi için bk. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, III, 53-65). Ancak Araplar arasında Akra' b. Hâbis gibi meysiri kınayan ve yol açtığı olumsuz sonuçlara dikkat çekenler de vardı.

İslâm dininde inanç ve ibadet esaslarının yanı sıra ferdin beşerî ilişkilerinin ve sosyal hayatının belli ölçüler ve düzen içinde olması, kötülüklerden korunması da önemlidir. Bunu sağlamak için de Kur'an'da ve hadislerde davranışlarda hâkim olması gereken temel hukuk ilkelere ve ahlâkî değerlere sıkça atıfta bulunulmuş, kötü davranışlardan belirli örnekler yasaklanmıştır. Bu amaca yönelik olarak getirilen düzenlemenin dinî metinler kadar insanlığın ortak sağduyusuna ve kolektif şuuruna uzanan kökleri vardır. Kazançta karşılıklı rızanın esas alınması, kötü alışkanlıkların kınanması ve irade eğitime ağırlık verilmesi, haksız yollarla

mal kazanmanın ve zamanı boşa harcamanın, bunun uygulama örneklerinden biri olarak da kumarın yasaklanması böyledir.

Kur'an-ı Kerim'de, "Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından büyüktür" açıklaması ile kumar kınanmış (el-Bakara 2/219), daha sonra inen bir âyette de kesin bir yasaklama getirilmiştir: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, şarap ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık -bunlardan- vazgeçtiniz değil mi?" (el-Mâide 5/90-91). Âyetle geçen "meysir" kelimesi, ilk planda Câhiliye'de yaygınlığı bulunan kumar âdetine atıf şeklinde görünürse de şarap yasağında olduğu gibi burada örnek üzerinden bir davranış türünün ve ortak illete sahip benzer çeşitlerin yasaklanması kastedildiğinden İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu âyetteki meysiri kumar olarak açıklamıştır. Öte yandan Kur'an'da kumarın şarapla birlikte zikredilmesi, içki ve kumarın insanlığın yakasını kurtarmakta zorlandığı iki temel kötü alışkanlık olduğuna da işaret eder. Dinin amelî hayata ilişkin hükümleri konulurken insan davranışlarında mubah oluş esas alındığından hangi tür davranışların serbest ve helâl olduğunun sayımı yapılmayarak sadece sınırlı yasaklamalar getirilmekle veya davranışların sakıncalı yönlerine işaret edilmekle yetinilmiştir. İslâm'da oyun ve eğlencenin ilke olarak helâl görülüp diğer bazı yasaklamalarla birlikte kumar yasağının getirilmesi böyledir. Bunun için de kumar genel serbestlikten istisna edilmiş bir yasaklamadır. Günah ve yasak oluşturu Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoyması, insanlar arasında düşmanlık doğurması, zulüm ve haksızlığa sebebiyet vermesi gibi gerekçelerle açıklanmıştır.

Abdullah b. Ömer ve bir grup tâbiîn âlimi, âyetle geçen meysir lafzının içeriğini oldukça geniş tutarak kazanma ve kaybetme riski taşıyan her oyunun, çocukların oynadığı ceviz oyununun bile kumar olduğuna söylemiştir (Âcurrî, s. 75-82). Hanefiler'den Cessâs, âyetteki meysirin satranç ve tavla ile veya her türlü kumarla açıklandığını kaydettikten sonra onu, bilinmez bir sonuca yahut kur'aya bağla-

nan her türlü haksız mal kazanımını kuşatacak bir genişlikte anlar ve bu mahiyetteki işlemlerin yasak oluşunun gerekçesi sayar (*Aḥkāmü'l-Kurʾân*, IV, 128). Mâlikî fakih Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ise kumarı ilke olarak haram görmekle birlikte âyetteki meysiri Câhiliye döneminde mevcut olan, fakat daha sonra gitgide yok olan özel bir kumar çeşidi olarak anlamıştır (*Aḥkāmü'l-Kurʾân*, II, 656).

Hadislerde de kumar, gerek meysir adlandırmasıyla gerekse o dönemin bazı kumar türlerinin ismi verilerek yasaklanmış, kumar aletlerinin ticareti, bu yolla kazanılan para ve kumar oynayanlar ağır bir dille kınanmıştır (Şevkânî, VIII, 106-119). Bu yasağa esasa teşvik edilen at yarışlarının kumar şeklini alması da dahildir (a.g.e., VIII, 91-94). İslâm hukukçuları kumarın haram oluşu üzerinde kural olarak ittifak etmekle birlikte âyet ve hadislerin bu kesin tavrını hukukî kalıpta ifade etmeye ve konuya normatif bir açıklama getirmeye çalışmışlardır. Klasik dönem fıkıh literatüründe kumarı ifade için meysir ve kimâr kelimeleri çok defa eş anlamlı olarak kullanılmakta olup Cessâs kimârî karşılıklı risk (muhatare) üzerine temlik (*Aḥkāmü'l-Kurʾân*, II, 4; III, 127), Serahsî mal kazanımının şansa / riske bağlanması şeklinde (*el-Mebsût*, VII, 75; XI, 18; XVII, 42; XX, 139), Cürcânî ise yenen yenilenden bir şey almayı şart koştuğu bir oyun türü olarak tanıtır (*et-Taʿrîfât*, “kimâr” md.).

Fıkıh literatüründe kumar iki açıdan ele alınır. Bir yönüyle kumar toplum ve Allah hakları, yani genel ahlâkın korunması, münker ve haram bir işin toplumda yayılmasının önlenmesi kapsamında ele alınmış, kumar oynama şahitliğinin kabulünü engelleyen ve kamu düzenini ihlâl ettiği için muhtesip tarafından engellenmesi gereken kötü bir davranış olarak görülmüştür (Şâfiî, VII, 54; İbn Kudâme, X, 150-151). Bu açıdan kumar, kişinin adalet vasfını düşüren ve taʿzîr cezasını gerektiren bir suç sayılmıştır. Diğer taraftan özellikle ilk dönem metinlerinde kimâr kelimesi muhatara, garar, cehalet, ayb gibi kelimelerle birlikte kullanılarak bazı hukukî işlemlerin hukuka aykırı biçimde risk ve belirsizlik taşıdığına işaret edilmiş ve işlemin geçersizliği ve adem-i cevâzı için mesnet yapılmıştır (Şâfiî, III, 64, 232; VI, 223; VII, 134; Sahnûn, III, 423; IV, 28, 40, 84, 106, 413; Müzenî, s. 81; Cessâs, III, 127; Bâcî, IV, 246; Serahsî, XI, 153). Bu anlayışın sonucu olarak şahıs haklarının

korunmasının öncelik taşıdığı muâmelât hukukunda para ve mal değişiminden selem ve şirket akdine, mal bölüşümünden icâre ve davaya kadar faiz yasağının kapsamına girebilecek veya sonucu belirsizlik taşıdığı için gararlı alışveriş olarak görülebilecek olan birçok işlem türü, şans ve tesadüfe bağlı bir kazanç içerdiği ölçüde bir tür kumar olarak görülmüş ve yasaklanmıştır (Şâfiî, IV, 235; VI, 223; Serahsî, XV, 102; XXIX, 158; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, III, 1490; Kâsânî, VI, 51; Osman b. Ali ez-Zeylaî, IV, 131). Câhiliye devrinde yaygın münâbeze, hasât, mülâmese gibi bazı alışveriş türlerinin İslâm döneminde yasaklanışının bir sebebi de onların bir nevi kumar oluşudur (Osman b. Ali ez-Zeylaî, IV, 48; İbn Âbidîn, V, 65-66). Özellikle bu açıdan dinin kumar yasağı, fıkıhta genişletici bir yoruma tâbi tutularak rızâ unsurunun yeterince bulunmadığı hukukî işlemlerin iptali, haksız kazançların ve beklenmedik hak kayıplarının önlenmesi, akidlerde bilinmezliğin giderilmesi, açıklık ve güvenliğin sağlanması yolunda temel bir argüman olarak kullanılmış, böylece muâmelâtta hâkim diğer ilkelerle birlikte borçlar hukukunun genel çizgisini belirleyen bir bakış açısı oluşturmuştur.

Gerek Kurʾan gerekse hadislerde kumar ilke olarak yasaklanmış, nelerin kumar olduğu tek tek sayılmayıp kumar yasağı belli birkaç örnek üzerinde gösterilmiştir. Dolayısıyla bundan kumarın yalnızca zikredilen çeşitlerinin yasak olduğu sonucu çıkarılamaz. İslâm dini kumarı yasaklarken bunun belli nevilerini değil götürdüğü sonucu hedef almıştır. Dinin bu yasağının iyi anlaşılabilmesi, hem kumar yasağının dayandığı gerekçelerin bilinmesiyle hem de kumarın yapısal analizinin yapıp onun benzeri işlemlerden farkının belirlenmesiyle mümkün olur. Nitekim tarihsel süreçte fakihler, Kurʾan ve Sünnetʾte ilke olarak geçen kumar yasağını kendi dönemlerinde yorumlamaya ve yasağın kapsamını belirlemeye çalışırken hem konuya ilişkin dinî emir ve yasakların ortam ve amacını, hem de içinde yaşadıkları toplumda salgın bir hastalık halini alan kötü alışkanlıkları ve bunların yol açtığı olumsuz sonuçları göz önüne almışlar, bu zeminde kumar kapsamına sokulabilecek işlem türlerini ve bunların dinî hükmünü açıklamaya çalışmışlardır. Doğrudan kumar oyunlarının yanı sıra at ve ok atma yarışı, güvercin uçurma, güreş ve yüzme gibi esasında câiz olan olayla-

rın sonuçları üzerinde bahis tutuşmanın ve bu yolla kazanç sağlamanın câiz görülmeysi, başta Hanefiler olmak üzere fakihlerin önemli bir bölümünün kurʾayı hak kazandırıcı bir işlem olarak görmemesi de kumar yasağını ihlâl etmeme endişesinden kaynaklanır (Serahsî, VII, 75-76; XV, 7-8; Kâsânî, VI, 206; İbn Kudâme, IV, 43; IX, 468, 472, 484; Şemseddin er-Remlî, VIII, 168). Konuya ilişkin olarak belirlenen ölçü ve yaklaşımlar dikkatle incelendiğinde İslâmʾdaki kumar yasağının Câhiliyeʾdeki şekliyle veya sınırlı sayıdaki birkaç kişi arasında cereyan eden şans oyunuyla sınırlı olmadığı, günümüzde çeşitli isim ve tanımlar altında sürdürülen ve kumarsallaşan, ancak önceden belli olmayan bir sonuca ve şansa bağlı olarak müştereken bahisleşme içinde kazanmayı veya kaybetmeyi konu edindiği için kumar mahiyetinde olan çekilişler, şans oyunları ve yarış sonuçları üzerinde bahis tutuşma gibi yaygın uygulamaların da bu kapsamda olduğu anlaşılar. Elde edilen gelirin hayra harcanması veya tertipleyenler tarafından kamu yararına pay aktarımı yapılması bunların dinî hükmünü değiştirmez. Kazanan veya kurʾa isabet eden şahsa verilmek üzere katılımcıların her birinin ayrı ayrı bedel koyması veya bir bedel vaadinde bulunması kumar sayılırken böyle bir ödeme yahut vadin üçüncü şahıslar tarafından ve tek taraflı olarak yapılması katılımcılar bu amaçla ayrıca ödeme yapmadığı sürece kumar sayılmaz. Birincisinde şansa veya bilinmez bir sonuca bağlanmış karşılıklı olarak kazanma ve kaybetme söz konusu iken ikincisinde katılımcıların dışındaki bir şahıs veya kurum tarafından yapılmış teşvik amaçlı bir ödüllendirme söz konusudur.

Bazı çeşitleri sınırlı bir beceri ve ustalık içerirse de kumar, esas itibarıyla şans ve tesadüfe bağlı olarak kazanç elde etme veya kaybetme oyunudur. Önceden belirsiz bir sonuca eşit oranda ümit bağlayanlardan toplanan mal bu yolla bir veya birkaç kişiye aktarılmış olmaktadır. İslâmʾda hem helâl kazancın korunması ve haksız yoldan mal kazanmanın önlenmesi, hem de ekonomik imkânların mümkün olduğunca toplumun geniş katmanlarına dağıtılması temel ilkelerden biridir. Başkalarının mallarını meşrû olmayan yollarla almak ve yemek haramdır. Kurʾanʾın, “Mallarınızı aranızda boş ve haksız (bâtıl) yollarla yemeyin, ancak karşılıklı rızâya, gönül hoşluğuna dayalı bir ticaret sonucunda yiyin” (en-Nisâ 4/29) meâlindeki

âyeti de bu ilkeyi ifade eder. Bir başka âyette servetin sadece zenginler arasında dolaşmasının olumsuzluğuna dikkat çekilmiştir (el-Hasr 59/7). Meşrû yollarla yapılmadıktan sonra kumarda olduğu gibi tarafların göstermelik rızaları kumarla elde edilen malı helâl duruma getirmez. Aslında kaybeden taraf verdiği razi görürse bile gerçekte içinde rızâ değil sadece derin bir teessür ve pişmanlık, tekrar şansını deneyerek kazanma, hiç olmazsa kaybını telâfi etme hırsı vardır. Bu sebeple de kumar, oynayanlar arasında gizli bir kin ve düşmanlık doğurur.

Öte yandan kumar, yol açtığı maddî kayıpların yanı sıra zamanın ve zihni enerjinin boşa harcanması sonucunu doğuran, iradeyi zayıflatan, hatta âdetâ yok eden ve kişiyi ailesinden, çevresinden, temel insanî ve dinî görevlerinden çekip uzaklaştıran bir bağımlılık, bir kötü alışkanlık haline de kolayca gelebilmekte, kişiyi yalnızlığa, çevresiyle uyumsuzluğa sevk etmektedir. Âyette kumarın kin ve düşmanlığa yol açtığı belirtilmesinin bir açıklaması da bu olmalıdır.

Kumar ayrıca ekonomik gelişimini tamamlamamış ülkelerde, işsizliğin, fakirliğin, sınıflar arası dengesizliğin büyük çapta olduğu toplum ve kesimlerde âdetâ bir umut sömürüsü olarak salgın bir hastalık halini almakta, her defasında hem büyük bir kesim mağdur olmakta hem de hak etmeden, emek vermeden ve alın teri dökmekten zengin olan birkaç problemli kişi daha topluma eklenmektedir. Böylece kumar, toplumda sosyal örgü ve dayanışmanın zayıflamasında ve bencilliğin ön plana çıkmasında da olumsuz bir rol üstlenmektedir.

Yukarıda temas edilen olumsuzlukların hepsine her zaman yol açmasa ve önceleri hoş görülebilir oranda sakıncalar içerse de kumar giderek vazgeçilemeyen bir bağımlılığa götürdüğünden içkiyle mücadelede olduğu gibi çoğu zaman titiz ve kapsamlı bir karşı kampanya ile önü alınabilmektedir. Ayrıca bütün çabalara rağmen kumar, diğer birçok kötü alışkanlık gibi her dönemde müslümanlar arasında az veya çok varlığını sürdürmüştür. Bu sebeple İslâm bilginleri öteden beri Kur'an'da yasaklanan meysiri, hem kumarı hem de mahiyeti itibarıyla kumar sayılamayacak bazı basit oyunları içine alacak derecede kapsamlı biçimde yorumlamışlardır. Kumar sayılmayan bazı oyun ve oyalanmaların kumar mesabesinde tutulması da herhalde içki konusunda olduğu gibi, toplumda hızla yayılma ve genç

kuşakları etkisi altına alma temayülü gösteren kumarın önlenmesi için esasen meşrû olmakla birlikte ileride kumara dönüşebilecek şekil ve usullerin de peşinen yasaklanması gayretiyle açıklanabilir.

Kumarda şans ve tesadüfe bağlı olarak kazanç elde etme amacı ön plana çıkmakla birlikte oyun, eğlence ve hoşça vakit geçirme yönü de bulunmaktadır. Öte yandan İslâm'da oyun ve eğlence, meşruiyet dairesinde kalmak ve harama yol açmamak kaydıyla yani kural olarak câiz görülmüştür. Böyle olduğu için de haram ve helâl, yani kumar ve eğlence arasındaki ayırıcı çizgiyi belirleme özel bir önem taşımış ve müslüman âlimleri öteden beri meşgul eden bir konu olmuştur. Klasik kaynaklarda tavla ve satranç üzerinde yoğunlaşan cevaz tartışmaları gösterilen bu çabanın birer örneği sayılabilir.

Tavla ve Satranç. Günümüzde daha çok eğlence amacıyla oynanan tavlânın dinî hükmü konusunda ilk dönemlerden itibaren İslâm âlimleri değişik görüşler belirtmiş, bazı hadislerde geçen "nerd", "nerdeşir" ve "kiâb" kelimelerini genelde tavla olarak anlayıp açıklamışlardır. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den nakledilen belli başlı hadisler şunlardır: "Nerdeşir ile oynayan, elini domuz etine ve kanına batırmış gibidir" (Müslim, "Şîr", 10; Ebû Dâvûd, "Edeb", 56); "Nerd ile oynayan kişi Allah'a ve Resulü'ne isyan etmiştir" (el-Muvatta', "Rü'yâ", 6; İbn Mâce, "Edeb", 43; Ebû Dâvûd, "Edeb", 56); "Zar (kiâb) ile oynayan kişi Allah'a ve Resulü'ne isyan etmiştir" (Şevkânî, VIII, 106); "Nerd ile oynayıp sonra namaz kılmaya kalkan kişi, irin ve domuz kanı ile abdest almış ve namaz kılmış gibidir" (a.g.e., VIII, 107; bu konudaki diğer hadisler için bk. Âcurrî, s. 47-59). Özellikle son iki hadis, sened bakımından zayıflığı ileri sürülse de ilk dönem âlimlerinin konuya bakışını yansıtmaması açısından dikkat çekicidir.

Satrancın haramlığına dair bazı zayıf hadisler bulunmakla birlikte (a.g.e., s. 61-66) bu oyunun daha ziyade, muhtemelen İran'ın fethinden sonra sahâbe döneminde ortaya çıktığı, başta Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer olmak üzere bazı sahâbîler onu bir tür kumar (meysir) olarak nitelendirirken Hz. Âişe, İbn Abbas, Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi sahâbîlerin mekruh, sahâbe ve tâbiîn âlimlerinden bir kısmının mubah saydıkları ve bazılarının ise nerdden daha kötü gördüğü nakledilir (Şevkânî, VIII, 107-108).

Özetle ifade etmek gerekirse klasik dönem İslâm âlimlerinin çoğunluğu, yukarıda başlıcaları anılan hadislerin lafzî delâletinden ve sahâbî uygulamasından hareketle nerdin haram olduğunu ifade etmişler, satranç konusuna ise daha müsamahalı yaklaşmışlardır. Ebû İshak el-Mervezî gibi bazı âlimler nerdin haram değil mekruh olduğu görüşündedir. Zar ile oynamak da sahâbe çoğunluğu tarafından mekruh görülmüştür. İbn Mugâfel ve Saîd b. Müseyyeb, kumara vesile yapılmamak kaydıyla nerd ve zarla oynamayı câiz görmüşlerdir (a.g.e., VIII, 107).

Genelde Hanefî âlimleri nerd ile satrancı aynı hükme tâbi tutmuşlar, bunların kumar veya en azından faydasız oyun olduklarını öne sürerek nerd ve satranç oynamanın mekruh, bir kısmı ise haram olduğunu söylemiştir. Hanefî fakihî Kâsânî bu konuda sert bir tutum sergileyenler arasında yer alır. Ona göre eğer nerd ve satranç kumar ise, "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve şans okları birer şeytan işi pisliktir" (el-Mâide 5/90) âyetinden ve, "Sizi Allah'ı anmaktan alıkoyan her şey meysirdir" (Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâî, IV, 275) hadisinden hareketle haram olmalıdır. Eğer nerd ve satranç kumar değil de oyun ise bu takdirde, "Kişinin eşiyle, ok ve yayıyla ve atıyla oynaması hariç her oyun haramdır" (a.g.e., IV, 273-274) hadisinden hareketle yine haram olmalıdır (Bedâ'î, V, 127). Ancak Hanefî kaynaklarının çoğunda ifade edildiği şekilde tavla ve satrancın kumara vesile kılınmamak şartıyla haram olmadığı, fakat zamanı boşa geçirme gibi noktalardan hareketle mekruh kabul edildiği söylenebilir.

İmam Mâlik, "Haktan sonra geriye sapıklıktan başka ne kalır?" (Yûnus 10/32) âyetinden hareketle satranç ve nerdin haram, bunlarla oynamanın bir sapıklık olduğu görüşündedir. Ahmed b. Hanbel'in görüşü de böyledir. Ancak birçok Mâlikî âlimi âyetin baş tarafında, "İşte sizin rabbiniz olan Allah haklıdır" denildiğini, dolayısıyla burada davranışların değil iman ve küfrün söz konusu edildiğini ileri sürerek Mâlik'in bu gerekçelendirmesine katılmaz. Mâlikî fakihî Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, buna ilâve olarak satrancı mubah görmeyen sapıklık sayılmayacağını, bir şeyi mubahın dışına çıkarabilmek için delilin gerektiğini belirtip nerdeşir hakkında vâki yasağın Allah'ı zikretmekten alıkoyduğu takdirde satrancı da kapsaya-

çağını ifade eder (*Aḥkāmü'l-Kurʾân*, III, 1052-1053). Mâlik'in satrancı mekruh gördüğü veya onu nerden daha kötü ve daha oyalayıcı kabul ettiği rivayetleri de vardır.

Şâfiî neredi kural olarak haram görürken kavramayı keskinleştirmesi, muhakemeyi güçlendirmesi, savaş taktiklerine ve hilelerine alıştırması bakımından eğitici olduğunu ve bu yönüyle atıcılık ve biniciliğe benzediğini ileri sürerek satrancı nerden daha sakıncasız görmüş ve oynamaya ruhsat vermiştir. Ancak konunun toplumsal değer yönüne dikkat çeken Şâfiî oyun oynamanın ağır başlı ve dindar kimselere yakışmadığını, bu sebeple esasında bütün oyunların mekruh olduğunu da belirtir (*el-Üm*, VI, 208). Şâfiî, bu oyunlardan herhangi biriyle onu helâl görerek oynayan kişinin şahitliğinin reddedilmeceğini, fakat oyun sebebiyle namazlardan gafil olunması, bu gafletin namazları kaçırarak derecede artması durumunda, tıpkı unutmaya veya baygınlık gibi bir durum olmadığı halde boş oturup namaza devam etmeyen kişinin şahitliğinin reddedilmesi gibi namaz vakitlerini hafife aldığı gerekçesiyle bu kişinin şahitliğinin de reddedileceğini ileri sürmüştür. Şâfiî fakihî Nevevî satrancın tenzihen mekruh olduğu görüşündedir. Şîa ve özellikle İmâmîyye, tavla ve satranç konusunda Sünnî fıkıh ekollerine göre daha katıdır ve bunları kumar aleti olarak gördüğünden kumar dışı amaçla oynanmasına da cevaz vermez.

Bu konudaki bilgilere topluca bakıldığında satrancı yasaklayan açık bir nassın bulunmadığı, nerd ve satrancın dinî hükmü ve yasaklık ölçüsünün ne olduğunun fakihler arasında tartışmalı olduğu, ayrıca nerdin mahiyetinde ve nerdeşir adlandırmasının anlam ve kaynağı konusunda farklı açıklamaların bulunduğu görülür. Bir açıklamaya göre nerdeşir, kendisiyle oynanan taşları bulunan kısa tahtadır. Bazı âlimler nerdin, insanı çalışıp kazanmayı bırakacak şekilde yıldızlardan medet umma noktasına getirdiği ve oyunun konulu esprisinin davranışları yönlendirme olduğu gerekçesiyle haram kıldığını ileri sürmüşlerdir. Fakat nerd için getirilen açıklamaların hiçbirisi günümüzde tavla olarak adlandırılan oyunu içerecek nitelikte ve açıklıkta değildir. Şevkânî'nin nerd ve nerdeşirin anlamıyla ilgili olarak naklettiği açıklamalar göz önünde tutulduğunda nerd ve nerdeşirin günümüzde tavla adıyla bilinen oyundan biraz daha

değişik bir oyun olduğu sonucu da çıkarılmaktadır (*Neylû'l-evtâr*, VIII, 107-108). Bundan dolayı hadislerde geçen nerd ve nerdeşir kelimelerinin günümüzdeki tavla oyununu kesin olarak anlattığını söylemek pek doğru olmaz. Sonuç olarak İslâm'da kumarın yasaklandığı, maddî kazanç ve kaybın şansa ve bilinmez bir sonuca bağlandığı her türlü bahis tutuşma ve tâlih oyununun kumar mahiyetinde olduğu, bu ögenin bulunmadığı oyunların ise doğrudan değil kumara vesile olma ve alıştırmaya yönüyle sakınca taşıdığı görülür. Böyle olunca satranç, tavla, iskambil gibi oyunlar ancak kumara alet edilmesi, Allah'a, aileye ve topluma karşı görevleri aksatmaya yol açması gibi bir sonuca götürmesi halinde o sonuca paralel bir dinî hüküm alır. Böyle bir ihtimal bulunmadığında ise bunların diğer oyun türlerinden farklılık arzemediği söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "kîmâr" md.; *el-Muvaṭṭaʿ*, "Rü'yâ", 6; Müslim, "Şîr", 10; İbn Mâce, "Edeb", 43; Ebû Dâvûd, "Edeb", 56; Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut 1393/1973, III, 64, 232; IV, 235; VI, 208, 223-225; VII, 54, 134; Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 423; IV, 28, 40, 84, 106, 413; Müzenî, *Muḥtaşar* (Şâfiî, *el-Üm*, VIII. cilt sonunda), Beyrut 1393/1973, s. 81; Âcurrî, *Tahrîmü'n-nerd ve's-satranc ve'l-melâhî* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1988; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kurʾân* (Kamhâvî), II, 4; III, 127; IV, 122-129; Bâcî, *el-Müntekâ*, Kahire 1332, IV, 246; VII, 278-279; Serahsî, *el-Mebsût*, VII, 75-76; XI, 18, 153; XV, 7-8, 102; XVII, 42; XX, 139; XXIX, 158; Râgıb el-İsfahânî, *Muḥâdarâtü'l-üdebâ*, Beyrut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât), I, 723-728; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Aḥkâmü'l-Kurʾân* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1394/1974, II, 655-657; III, 1052-1053, 1490; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 127; VI, 51, 206; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Kahire 1389/1969, IV, 43; IX, 468, 472, 484; X, 150-152; Muhakkık el-Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm fî mesâ'ilî'l-helâl ve'l-harâm*, Beyrut 1986, I, 163; II, 232; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1928, III, 2; IV, 113-114; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, Bulak 1314, IV, 48, 131, 273-274, 275; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Naşbü'r-râye*, [baskı yeri yok] 1393/1973 (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), IV, 273-275; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrû'z-zehḥâr*, San'a 1409/1988, V, 25-26, 101-109; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), V, 474, 497; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Kahire 1386/1967, VIII, 164-168, 295-296; Buhûtî, *Keşşafü'l-kunâ*, III, 272; IV, 50-51; VI, 423-424; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, VIII, 91-94, 106-119; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr* (Kahire), IV, 495, 514, 541; V, 65-66, 256-257; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye), III, 53-65; F. Rosenthal, *Gambling in Islam*, Leiden 1975; a.mlf., "Kîmâr", *EL²* (İng.), V, 108-110; Ahmed M. Assâf, *el-Ḥelâl ve'l-harâm fî'l-İslâm*, Beyrut 1406/1986, s. 359-363; B. Carra de Vaux, "Mey-sir", *İA*, VIII, 192; J. L. Paton, "Gambling", *ERE*, VI, 163-167; A. Hiltebeitel, "Gambling", *ER*, V, 468-474.

ALİ BARDAKOĞLU

KUMAŞ (القماش)

Arapça *kamş* "toplamak, (ipleri) bir araya getirmek" kökünden türeyen *kumâş* (çoğulu *akmişe*) ipek, yün, keten, pamuk ve benzerlerinden dokunmuş ağır mensucata verilen genel addır. Bu anlamıyla klasik sözlüklerde bulunmayan kelime Memlûk dokuma ürünlerinin bütün İslâm dünyasında tanınmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Dokumacılık en eski sanat dallarından biridir; kumaş İlkçağ'dan itibaren en önemli milletlerarası ticaret ürünü olmuş, altın ve gümüş tellerle dokunan ağır ipekli kumaşlar ülkelere kudret ve zenginliğini gösteren simge kabul edilmiştir.

Kumaşın İslâm dünyasında çok önemli bir yeri vardır. Saray erkânının kullandığı ağır kumaşlar yabancı ülkelere gönderilen hediyelerin de başında gelmiş, sultanların birbirine kıymetli kumaşlardan yapılmış hil'at yollamaları ve başarı gösteren önemli kişilerin aynı şekilde taltif edilmesi İslâmî bir gelenek oluşturmuştur. İslâmiyet'in yayıldığı Suriye, Kuzey Afrika, İran ve Anadolu'nun iklimleri pamuk ve koza gibi önemli kumaş ham maddelerini yetiştirmeye elverişli oldu-

Selçuklu dönemine ait ipek kumaş (Berlin Kunstgewerbe Museum, nr. 81.475)

